

22 december 2010

De International Declaration on Flanders Fields.
Advies bij de internationale verklaring over de
herdenking van de Eerste Wereldoorlog

Als onderdeel van het herdenkingsproject 100 jaar Eerste Wereldoorlog plant de Vlaamse overheid om samen met gelijkgezinde buitenlandse partners een ‘International Declaration on Flanders Fields’ te ondertekenen, waarin wordt opgeroepen tot de duurzame verankering van de herdenking van WOI. In deze adviesnota neemt het Vlaams Vredesinstituut de tekst van deze verklaring zoals die vandaag voorligt onder de loep. In het licht van de doelstelling van de Vlaamse Regering om met het herdenkingsproject Vlaanderen internationale zichtbaarheid te geven en duurzaam te verbinden met het vredethema, biedt deze verklaring een uitgelezen kans om de visie van Vlaanderen over hoe de Eerste Wereldoorlog herdacht moet worden, tot uitdrukking te brengen.

1 Inleiding

In 2014 zal het honderd jaar geleden zijn dat de Eerste Wereldoorlog begon. Vier jaar lang hield de oorlog de wereld in een bloedige greep. Ook Vlaanderen, en dan vooral de Westhoek, werd ingrijpend getekend door de oorlog. Sinds enige tijd maakt Vlaanderen zich op voor de 100-jarige herdenking van de Eerste Wereldoorlog in 2014-2018. De Vlaamse Regering heeft een grootscheeps herdenkingsproject in de steigers gezet, dat op drie niveaus zal worden uitgewerkt: het internationale, het Vlaamse, en het provinciale en lokale niveau.¹ Het project bestaat onder meer uit een investeringsluik, waarbij aanzienlijke budgetten worden vrijgemaakt voor toeristische infrastructuurwerken die het erfgoed in de Westhoek verder moeten valoriseren; een evenementieel luik, dat zal voorzien in een structuur voor een overzichtelijk evenementenaanbod en – in een latere fase – in een toetsingskader met criteria waaraan evenementen moeten voldoen om voor subsidiëring in aanmerking te komen; en een erfgoedluik, dat gericht is op de inventarisering en bescherming van getuigenissen van de Eerste Wereldoorlog zoals begraafplaatsen, monumenten, archeologische sites en waardevolle landschappen.² Op 11 november 2008, tijdens de officiële herdenking van de 90ste verjaardag van de wapenstilstand in Ieper, kondigde minister-president Kris Peeters bovendien aan dat de Vlaamse Regering de intentie heeft om een internationale verklaring op te stellen over de herdenking van de oorlog. Met deze verklaring, die als werktitel de *International Declaration on Flanders Fields* meekreeg, wenst de Vlaamse overheid, in nauwe samenwerking met een groot aantal landen die een rol hebben gespeeld in de Eerste Wereldoorlog, de herdenking aan die oorlog duurzaam te verankeren.³

Per brief d.d. 23 november 2010 vroeg de voorzitter van het Vlaams Parlement aan het Vredesinstituut een advies te formuleren over de tekst van de verklaring zoals die vandaag voorligt.

2 Het opzet van de internationale verklaring

De *International Declaration on Flanders Fields* vormt een belangrijk onderdeel van het internationale luik van het Vlaamse herdenkingsproject. De Vlaamse Regering heeft de bedoeling

bij de verklaring zoveel mogelijk landen te betrekken waarvan soldaten in Vlaanderen hebben gevochten.⁴ Om de verklaring te structureren is de Vlaamse overheid bij het opstellen van de tekst vertrokken van drie dimensies. Een eerste dimensie focust op het duurzaam verankeren van de herinnering (*remembrance*) aan de oorlog. Daarbij werd uitgegaan van de vaststelling dat de Eerste Wereldoorlog op uiteenlopende manieren voortleeft in het collectieve geheugen van moderne staten. Zo varieert de invalshoek van de herdenking van de militaire overwinning tot de rol die de oorlog kan spelen als inspiratiebron voor vrede en conflictbeheer. Een tweede dimensie heeft betrekking op het stimuleren van wetenschappelijk onderzoek over de Eerste Wereldoorlog. Een derde dimensie is die van de sensibilisering en de herinneringseducatie, waarbij ervan wordt uitgegaan dat de lessen van WOI een belangrijke bron van informatie en inspiratie vormen voor de promotie van vrede en van wederzijds begrip over etnische, religieuze en politieke grenzen heen.⁵

Het initiatief van de Vlaamse Regering om een missieverklaring over de duurzame verankering van de herdenking van de Eerste Wereldoorlog op te stellen, wordt door het Vlaams Vredesinstituut positief onthaald. Een dergelijke verklaring biedt immers een uitgelezen kans om in internationaal verband tot uitdrukking te brengen waarom Vlaanderen de oorlog wil blijven herdenken en bovenal *hoe* het dat wil doen.

Het brede internationale opzet van de verklaring, alsook de ambitie van de regering om de vele landen die tijdens de oorlog in Vlaanderen gevochten hebben zo nauw mogelijk bij de herdenking te betrekken, versterkt de draagwijdte en de uitstraling van het Vlaamse herdenkingsproject. Betekenisvol is dat de regering zich met haar initiatief ook uitdrukkelijk richt op landen buiten Europa. Zo werden op de eerste overlegondes met de buitenlandse partners diplomatieke vertegenwoordigers uitgenodigd van Marokko en India.⁶ Het verdient aanbeveling de inspanningen in deze richting voort te zetten. In het verleden werd in herdenkingen immers zelden plaats gemaakt om de lotgevallen van soldaten uit de voormalige kolonies te herdenken. Hier is het afgelopen decennium verandering in gekomen.⁷ Het besef is gegroeid dat herdenkingen zo inclusief mogelijk opgevat moeten worden. Dit maakt het ten eerste mogelijk om het verhaal van de Eerste Wereldoorlog, de eerste daadwerkelijk globale oorlog, in al zijn veelzijdigheid en complexiteit te vertellen. De oorlog heeft immers niet alleen de geschiedenis van de 20^e eeuw ingrijpend getekend, honderd jaar later blijven een groot aantal hedendaagse conflicten, bijvoorbeeld in het Midden-Oosten, onbegrijpelijk zonder naar het geopolitieke machtsspel na het einde van de Eerste Wereldoorlog te verwijzen. Ten tweede bieden herdenkingen die een complex en veelzijdig verhaal over de oorlog vertellen kansen om een zo divers mogelijk publiek aan te spreken. Dit is van belang om ook migrantengemeenschappen en minderheden bij de herdenking van de Eerste Wereldoorlog te betrekken en te bewerkstelligen dat herdenkingen de hedendaagse bevolkingssamenstelling van onze samenlevingen beter weerspiegelen. Ook kinderen van ouders die vanuit oorlogsgebieden naar Vlaanderen gevlucht zijn en die hier duurzaam willen inburgeren, kunnen zich op deze manier meer door herdenkingen aangesproken voelen.

In de loop van 2009 heeft de Vlaamse overheid een ontwerptekst voor de *International Declaration on Flanders Fields* uitgewerkt. Die werd inmiddels een eerste keer voorgelegd aan een groep van twaalf buitenlandse partners.⁸ De tekst van de verklaring vat aan met de

verbintenis om de herinnering aan de Eerste Wereldoorlog levend te houden, vanuit een plichtsbewustzijn ten aanzien van de miljoenen mensen die tijdens de oorlog gestorven zijn of gewond geraakten. In de volgende twee paragrafen wordt het historische belang en de betekenis van de Eerste Wereldoorlog geschetst. Daarbij wordt vermeld dat WOI de eerste moderne oorlog was, die een radicale ommekeer in de oorlogsvoering betekende. Allerhande nieuwe, destructieve wapentechnologieën werden voor de eerste keer ingezet. Belangrijk is dat de tekst aangeeft dat de oorlog ook een belangrijke stap betekende in de democratisering van de West-Europese samenlevingen en in de opkomst van het internationaal recht, de mensenrechten, en het streven naar ontwapening. In een volgende paragraaf stelt de tekst vast dat oorlogen en het leed die ze veroorzaken nog niet uitgebannen zijn. Respect voor internationaal recht, nauwe samenwerking tussen volkeren, ontwapening en regionale integratie blijven de antwoorden die hier tegenover gesteld moeten worden. Vervolgens wordt gesteld dat 11 november herdacht zal worden “as a day to preserve the Remembrance of all victims, from all sides, from all wars”. In dit verband wordt de overtuiging uitgedrukt dat de mensheid in staat is om tegenstellingen te overstijgen en toekomstige generaties te vrijwaren van de plaag van de oorlog. De tekst eindigt met een verbintenisverklaring om de herdenking van de oorlog voort te zetten. Daarbij wordt terecht het belang van het promoten van onderzoek en onderwijs over de Eerste Wereldoorlog beklemtoond. Met het overlijden van de laatste overlevenden en ooggetuigen is de levende herinnering aan de oorlog geleidelijk verdwenen. Wat overblijft, is geschiedenis die, om levend en betekenisvol te blijven, telkens aan nieuwe generaties moet worden overgedragen. Het is dus cruciaal dat herdenkingen steeds opnieuw jongere generaties kunnen aanspreken.⁹ Onderwijs speelt hier uiteraard een belangrijke rol in. Ook het belang van het bewaren en ontsluiten van archieven en het vereenvoudigen van de toegang tot het oorlogspatriumonium wordt terecht beklemtoond. Om dit alles duurzaam te verankeren vermeldt de verklaring tot slot dat een “Permanent Forum for the Educational, Academic and Cultural Evocation of the Great War” opgericht zal worden. Dat forum zal een netwerk vormen van organisaties die betrokken zijn bij de herdenking van, en het onderwijs en onderzoek over de Eerste Wereldoorlog.

De inhoudelijke klemtonen en verbintenissen zoals die nu uit de tekst naar voren komen, kunnen volgens het Vredesinstituut positief geëvalueerd worden. Dit geldt ook voor de titel van de verklaring. Aanvankelijk werd de verklaring ook wel de “Verklaring van de Menenpoort” of de “Verklaring van Ieper” genoemd. De verwijzing naar *Flanders Fields* is echter gelukkiger omdat die verwijst naar de hele frontstreek, het gebied van Mesen tot Nieuwpoort, en dus beter in staat is de oorlogservaringen te integreren van alle landen die in Vlaanderen gevochten hebben.

Een kwestie die in de tekst voorlopig enigszins onduidelijk blijft, is de precieze relatie tussen de herdenking van de Eerste Wereldoorlog en de overkoepelende boodschap die door deze herdenking kan overdragen worden. Op deze kwestie gaan we in de volgende paragraaf dieper in.

3 Vrede als overkoepelende boodschap

De Vlaamse overheid is volop bezig met een reflectie over hoe de 100-jarige herdenking van de Eerste Wereldoorlog gekaderd moet worden. Zo wordt onder meer de vraag opgeworpen welke centrale boodschap door deze herdenking overgedragen moet worden. De Vlaamse overheid heeft als doelstellingen van de herdenkingsactiviteiten in 2014-2018 vooropgesteld dat de naam Vlaanderen internationale zichtbaarheid krijgt en duurzaam verbonden wordt met het vredesthema; dat de huidige en toekomstige generaties in Vlaanderen gesensibiliseerd worden rond thema's als verdraagzaamheid, interculturele dialoog en internationale verstandhouding met het oog op een open en tolerante samenleving en een actieve internationale oriëntatie; en dat het vrede-toerisme in (West-)Vlaanderen aanzienlijk zal toenemen. Bij de presentatie van het evenementieel luik is te lezen dat in een latere fase het evenementenbeleid gebald moet worden in één duidelijke boodschap, die als het ware 'de rode draad' van de herdenkingsperiode kan vormen, en die in één beeld of frase het gemeenschappelijk idee achter de herdenking kernachtig kan weergeven.¹⁰

Het is dus duidelijk de intentie van de Vlaamse overheid om de 100-jarige herdenking van de Eerste Wereldoorlog in het kader te plaatsen van een overkoepelende boodschap, die idealiter door alle activiteiten en initiatieven in 2014-2018 overgedragen zal worden. Uit de hierboven geciteerde doelstellingen kan voorts opgemaakt worden dat vrede in aanmerking wordt genomen als geschikte overkoepelende boodschap. Zo is het bijvoorbeeld de bedoeling van de overheid om Vlaanderen duurzaam te verbinden met het vredesthema. De vredesboodschap is historisch altijd een belangrijk element geweest binnen de Vlaamse herdenkingstraditie.¹¹ Deze boodschap sluit bovendien aan bij wat er in het Vlaams Parlement leeft over oorlogsherdenking,¹² alsook bij de vredesgezindheid van de Vlaamse bevolking. Uit onderzoek van het Vredesinstituut is bijvoorbeeld gebleken dat een grote meerderheid in Vlaanderen een rol ziet weggelegd voor de overheid om huidige en toekomstige generaties te informeren over de waanzin van oorlog.¹³ Vrede kan dus worden beschouwd als een overkoepelende boodschap die in Vlaanderen op een breed draagvlak kan steunen.

De tekst van de *International Declaration on Flanders Fields* zoals die nu voorligt, lijkt door deze vredesaspiratie te zijn geïnspireerd. Zo wijzen artikelen 3 en 4 op het belang van het volkenrecht, mensenrechten, permanente internationale organisaties, regionale samenwerking en ontwapening. Een aandachtige lezing van de tekst leert echter dat de verklaring voorlopig weinig expliciëts zegt over de relatie tussen de herdenking van WOI en de boodschap van vrede. In artikel 5 wordt alleen gesteld dat op 11 november alle slachtoffers, van alle partijen en van alle oorlogen herdacht zullen worden. De laatste paragraaf, waarin de concrete verbintenissen ten aanzien van de duurzame verankering van de herdenking van de oorlog worden vastgelegd, spreekt als zodanig niet over herdenking als forum voor het overdragen van vredesboodschappen – afgezien van het gegeven dat het acroniem van het permanente forum (*Permanent Forum for the Educational, Academic and Cultural Evocation of the Great War*) naar vrede verwijst (*PEACE*). In de tekst kan explicieter aangegeven worden dat de herdenkingen van WOI, waaronder zowel de formele plechtigheden, de museale activiteiten als de niet-gouvernementele herdenkingsinitiatieven begrepen kunnen worden, bijzondere fora vormen om

aan te zetten tot een reflectie over oorlog en geweld, en over het belang en de voorwaarden voor vrede. Vrede als overkoepelende boodschap van de herdenking van de Eerste Wereldoorlog kan met andere woorden op een duidelijkere en meer coherente manier naar voren worden gebracht in de tekst. De geschiedenis van de Eerste Wereldoorlog WOI biedt immers ontelbare mogelijkheden om te spreken over hoe vrede in de praktijk kan werken. Deze geschiedenis leert bijvoorbeeld dat vrede veel meer inhoudt dan de loutere afwezigheid van oorlog of geweld tussen staten en groepen van mensen; factoren zoals een rechtvaardige sociaaleconomische wereldorde, de demilitarisering van internationale tegenstellingen en conflicten, en vredesopvoeding spelen een cruciale rol in het bewerkstelligen en versterken van vrede.

4 Aandachtspunten met betrekking tot de structuur, de draagwijdte en het conceptueel kader van de verklaring

Tot slot van deze adviesnota worden enkele specifieke suggesties geformuleerd met betrekking tot de structuur, de draagwijdte en het begrippenkader van de tekst.

De verklaring is nu opgebouwd uit drie delen: een inleidende paragraaf, vijf artikelen en een slotparagraaf. Artikelen 2 en 3 geven een schets van de historische context en duiden het belang en de betekenis van de oorlog, terwijl de begin- en de eindparagraaf de verbintenis inhouden om de herinnering levend te houden en onderzoek naar en onderwijs over de oorlog te promoten. In het eerste en de laatste twee artikelen worden de plicht tot herdenking alsook het belang van internationale samenwerking en volkenrecht benadrukt, en wordt gesteld dat op 11 november de slachtoffers van alle oorlogen herdacht zullen worden. De tekst kan coherenter gestructureerd worden, bijvoorbeeld door de passages die de context en het historische belang van de Eerste Wereldoorlog schetsen vooraan te plaatsen als inleidende paragrafen, waarna dan – in artikelvorm – de paragrafen uitgewerkt worden waarin een overtuiging wordt uitgedrukt of een verbintenis aangegaan.

Het Vlaams Vredesinstituut benadrukt het belang van een brede invalshoek. Zo is het ten eerste belangrijk dat de geografische draagwijdte van de verklaring breed gedefinieerd wordt, zodat de verklaring betrekking heeft op alle sectoren van het frontgebied, op heel Vlaanderen, en op de vele landen die bij de oorlog betrokken waren. In het bijzonder wordt gewezen op het belang van de voormalige kolonies. Het betrekken van deze landen maakt het mogelijk tijdens de herdenking van WOI een veelzijdig verhaal te vertellen, dat diverse groepen in de samenleving kan aanspreken. Ten tweede wordt het belang van een brede thematische invalshoek beklemtoond, met bijzondere aandacht voor verzoening, rechtvaardigheid en ontwapening. Zo vormt de Eerste Wereldoorlog, waarin op grote schaal massavernietigingswapens werden ingezet, niet alleen een aanleiding om te spreken over het belang van de internationale verdragen die de aanmaak en proliferatie van chemische en nucleaire wapens tegengaan, maar ook een gelegenheid om op te roepen tot de voortdurende actualisering en verfijning van deze akkoorden.

Een laatste opmerking heeft betrekking op het begrippenapparaat. Hoewel het belang van een concept als “*international rule of law*” door velen onderschreven kan worden, lijkt het toch ruimte te laten voor interpretatie. Zo bestaan er uiteenlopende opvattingen over wat *rule of law* op internationaal niveau precies inhoudt.¹⁴ Bovendien hebben staten in het recente verleden getracht militaire interventies te legitimeren door te stellen dat ze de *rule of law* wilden introduceren in andere staten van het internationale systeem. Deze bemerkingen mogen uiteraard niet impliceren dat er in de internationale verklaring niet gepleit moet worden voor het belang van het internationaal recht – integendeel zelfs. In de tekst kan bijvoorbeeld gesproken worden over de voortdurende noodzaak om het internationaal recht te versterken en te verdiepen (“the constant strengthening and deepening of international law”).

5 Advies

De Vlaamse Regering heeft het plan opgevat om in samenwerking met internationale partners een *International Declaration of Flanders Fields* op te stellen, waarin wordt opgeroepen tot het duurzaam verankeren van de herdenking van de Eerste Wereldoorlog. Dit initiatief past in het kader van het grootscheepse herdenkingsproject dat de Vlaamse overheid in de steigers heeft gezet naar aanleiding van 100-jarige herdenking van de Eerste Wereldoorlog.

Het Vlaams Vredesinstituut deelt de zorg van de Vlaamse Regering om van de herdenkingen in 2014-2018 een breed gedragen evenement te maken, zowel in Vlaanderen als in internationaal perspectief. Het steunt dan ook ten volle de initiatieven die de Vlaamse Regering in dit kader neemt. Het Vredesinstituut herhaalt bovendien zijn bereidheid om te blijven bijdragen aan de inspanningen van het Vlaams Parlement en de Regering om te reflecteren over hoe Vlaanderen de Eerste Wereldoorlog wil herdenken.

Het initiatief van de Vlaamse Regering om in samenspraak met andere landen die bij de Eerste Wereldoorlog betrokken waren een internationale verklaring op te stellen over de duurzame verankering van de herdenking van die oorlog, wordt door het Vredesinstituut positief onthaald. Het Vredesinstituut is van mening dat een dergelijke verklaring een uitstekend initiatief is om Vlaanderen en zijn vredesboodschap internationaal op de kaart te zetten.

Naar aanleiding van deze internationale verklaring adviseert het Vredesinstituut aan het Vlaams Parlement om:

- De Vlaamse regering te blijven ondersteunen
  - 1) in haar inspanningen om te reflecteren over hoe Vlaanderen de Eerste Wereldoorlog wil herdenken;
  - 2) in haar initiatieven om de 100-jarige herdenking aan de Eerste Wereldoorlog in een internationaal kader te plaatsen door samenwerkingsverbanden op te zetten met de

andere landen die een rol in deze oorlog hebben gespeeld, waaronder ook de voormalige kolonies;

3) in haar voornemen om in de 100-jarige herdenking van de Eerste Wereldoorlog een overkoepelende vredesboodschap tot uitdrukking te brengen;

- Oog te hebben voor enkele aandachtspunten met betrekking tot de structuur, de draagwijdte en het begrippenkader van de tekst, zodat de overkoepelende boodschap van de verklaring nog coherenter tot zijn recht kan komen;
- Ervoor te pleiten dat de *International Declaration on Flanders Fields* de herdenkingen van de Eerste Wereldoorlog uitdrukkelijk voorstelt als fora om een vredesboodschap over te dragen.

Eindnoten

- ¹ Binnen het departement internationaal Vlaanderen werd een projectsecretariaat opgericht en werd een website ontwikkeld (zie <http://iv.vlaanderen.be/2014-18>).
- ² Zie <http://iv.vlaanderen.be/nlapps/docs/default.asp?id=967>; Bourgeois, G., *Beleidsbrief Onroerend Erfgoed 2010-2011*, zitting 2010-2011 stuk 733-1, Vlaams Parlement, 25 oktober 2010, p. 5-7; en Sintobin, S., Poley, S., Verfaillie, J. en Van Mechelen, D., vragen om uitleg 2351 en , 2546 (2009-2010), 11 en 40 (2010-2011), *Handelingen commissie voor leefmilieu, natuur, ruimtelijke ordening en onroerend erfgoed, zitting 2010-2011 C11 – LEE2*, Vlaams Parlement, 6 oktober 2010.
- ³ Zie <http://iv.vlaanderen.be/nlapps/docs/default.asp?id=966>. Zie ook Peeters, K., *Beleidsbrief Buitenlands Beleid, Internationaal Ondernemen en Ontwikkelingssamenwerking. Beleidsprioriteiten 2010-2011*, zitting 2010-2011 stuk 726-1, Vlaams Parlement, 22 oktober 2010, p. 14.
- ⁴ Voor een studie in opdracht van de Vlaamse overheid naar de verschillende landen die bij de oorlog in de Westhoek betrokken waren, zie S. Van der Auwera (2008), *De herdenking van de Grote Oorlog en Flanders Fields. Een beknopt overzicht in 25 staten*, Antwerpen: Steunpunt Buitenlands Beleid, toerisme en recreatie.
- ⁵ Zie <http://iv.vlaanderen.be/nlapps/docs/default.asp?id=966>.
- ⁶ Peeters, K., *Beleidsbrief Buitenlands Beleid, Internationaal Ondernemen en Ontwikkelingssamenwerking. Beleidsprioriteiten 2010-2011*, zitting 2010-2011 stuk 726-1, Vlaams Parlement, 22 oktober 2010, p. 14.
- ⁷ F. Migneault, I. la O' en M. Van Alstein (2010), *Oorlogsherenking herdacht*, Brussel: Vlaams Vredesinstituut, http://www.vlaamsvredesinstituut.eu/get_pdf.php?ID=313&lang=NL, p. 10.
- ⁸ Zie Verstreken, J., Vraag om uitleg tot Kris Peeters, *Handelingen Commissie voor Algemeen Beleid, Financiën en Begroting, zitting 2010-2011 C022-FIN02*, Vlaams Parlement, 12 oktober 2010 en Peeters, K., *Beleidsbrief Buitenlands Beleid, Internationaal Ondernemen en Ontwikkelingssamenwerking. Beleidsprioriteiten 2010-2011*, zitting 2010-2011 stuk 726-1, Vlaams Parlement, 22 oktober 2010, p. 14
- ⁹ F. Migneault, I. la O' en M. Van Alstein (2010), *Oorlogsherenking herdacht*, Brussel: Vlaams Vredesinstituut, http://www.vlaamsvredesinstituut.eu/get_pdf.php?ID=313&lang=NL, p. 9-10.
- ¹⁰ Zie <http://iv.vlaanderen.be/nlapps/docs/default.asp?id=481> en <http://iv.vlaanderen.be/nlapps/docs/default.asp?id=957>. In de nota *Oorlogsherenking Herdacht* werd dit een 'metanarratief' genoemd (zie F. Migneault, I. la O' en M. Van Alstein (2010), *Oorlogsherenking herdacht*, Brussel: Vlaams Vredesinstituut, http://www.vlaamsvredesinstituut.eu/get_pdf.php?ID=313&lang=NL, p. 36).
- ¹¹ F. Migneault, I. la O' en M. Van Alstein (2010), *Oorlogsherenking herdacht*, Brussel: Vlaams Vredesinstituut, http://www.vlaamsvredesinstituut.eu/get_pdf.php?ID=313&lang=NL, p. 28-29.
- ¹² Zie bijvoorbeeld Verstreken, J., De Coene, P. en De Klerck, P., *Voorstel van resolutie betreffende het Vlaamse beleid voor een levende herinnering aan de Eerste Wereldoorlog*, zitting 2008-2009 stuk 2205-1, Vlaams Parlement, 27 maart 2009.
- ¹³ Verhulst, J., Van Laer, J., Van Aelst, P. & Walgrave, S., *Vrede in Vlaanderen. Opinions en engagementen van Vlamingen inzake vrede en geweld (mei 2007)*, http://www.vlaamsvredesinstituut.eu/get_pdf.php?ID=120&lang=NL, p. 49-80.
- ¹⁴ Zie Chesterman, S. (2008), *An International Rule of Law?*, *American Journal of Comparative Law*, 56(2), p. 331-362.